

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ТЕРОРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглянуто підходи до трактування поняття «тероризм» у науковій літературі, звернуто увагу на появу термінів «міжнародний», «транснаціональний» та «новий тероризм». Проаналізовано сучасну геопросторову організацію терористичної діяльності у світі та тенденції її подальшого розвитку. Окреслена роль антитерористичного законодавства у подоланні проблеми тероризму у світі.

Ключові слова: глобалізація, тероризм, терористична діяльність, міжнародний тероризм, транснаціональний тероризм, новий тероризм, антитерористична діяльність.

Рассмотрены подходы к трактовке понятия «терроризм» в научной литературе, на появление терминов «международный», «транснациональный» и «новый терроризм» обращено внимание. Проанализирована современная геопространственная организация террористической деятельности в мире и тенденции ее дальнейшего развития. Обозначено роль антитеррористического законодательства в преодолении проблемы терроризма в мире.

Ключевые слова: глобализация, терроризм, террористическая деятельность, международный терроризм, транснациональный терроризм, новый терроризм, антитеррористическая деятельность.

The interpretation of the concept of «terrorism» in the scientific literature was approached, attention to the appearance of terms «international», «transnational» and «new terrorism» was drawn. The modern geospatial organizing terrorist activities in the world and the trends of its further development were analyzed. The role of anti-terrorism legislation in addressing the problem of terrorism in the world was highlighted.

Keywords: globalization, terrorism, terrorist activities, international terrorism, transnational terrorism and new terrorism, anti-terrorism.

Постановка проблеми. На початку ХХІ ст. важливою рисою розвитку терористичної діяльності стала його глобалізація. Терористична діяльність охоплює все більше країн, зростає кількість терористичних організацій та їх учасників. Тероризм за своїми масштабами та наслідками перетворюється в одну із найгостріших суспільно-політичних проблем. Небезпечна тенденція зростання терористичної діяльності впливає не тільки на національну безпеку окремих країн, але і на міжнародну спільноту в цілому. Тероризм загрожує міжнародній спільноті загалом, призводить до значних політичних, економічних і моральних втрат. Саме тому комплексне дослідження проблематики тероризму передбачає участь вчених та експертів різних наук: політологів, філософів, правознавців, психологів, економістів та географів.

Аналіз найновіших досліджень і публікацій. На сьогодні вже здійснені перші наукові розвідки з проблематики терології. Це напрацювання І. Василенка [4], В. Ліпкана, Д. Никифорчука, М. Руденка [10], І. Мазур, А. Чумакова [5], Т. Мірський [12], М. Требіна [14], В. Ткача [15] та інших вчених. Проте у контексті глобалізаційних процесів окремого дослідження потребує аналіз суспільно-географічних аспектів

терористичної діяльності зокрема геопросторової організації у різних макрорегіонах і країнах.

Метою дослідження є аналіз підходів до трактування поняття «тероризм»; еволюції терористичної діяльності; сучасної геопросторової організації терористичної діяльності у світі; проблем формування антитерористичного законодавства.

Інформаційна основа дослідження. Передбачається аналітичний огляд та систематизація наявних українських та закордонних матеріалів з проблематики тероризму та терористичної діяльності.

Результати дослідження. У науково-довідковій літературі терміни «терор» і «тероризм» (від лат. *terror* – страх) трактуються як мотивовані вбивства з політичною метою. При цьому підкреслюється, що термін «вживається для характеристики політики насильства і залякування, які використовуються диктаторськими і тоталітарними режимами до своїх громадян, насильства з боку «сильного», тобто влади» [5]. Під «тероризмом» розуміється насильство з боку «слабкого» – радикальної політичної опозиції, екстремістське налаштованих національних меншин, релігійних фанатів та інших [5, с. 982].

Однак, незважаючи на тривалу історію існування термінів «терор» і «тероризм» та велику кількість різних підходів до їхнього трактування (табл. 1), до нині не існує єдиного загальноприйнятого означення. На думку вчених та експертів-терологів, відсутність універсального означення «тероризму» можна пояснити двома причинами: по-перше, тероризм як суспільно-політичне явище є складним, динамічним і важкопрогнозованим проявом насильства; по-друге, він торкається практично усіх аспектів суспільного життя: політичних, економічних, соціальних, правових, психологічних, релігійних тощо. Вчені та експерти з проблематики терористичної діяльності відзначають широке поширення простих означень. Найчастіше «тероризм» визначають як акт насильства. Західні терологи розглядають тероризм як нелегітимне використання сили для реалізації політичної мети шляхом загрози невинним людям (В. Лакер, 1987), як військовий злочин у мирний час (А. Шмідт, 1992).

У спеціальних дослідженнях військових експертів США подається понад сто означень тероризму. Зокрема, Міністерство оборони США визначає тероризм як навмисне використання незаконного насильства для навіювання страху, спрямованого на примус або залякування влади чи суспільства переважно з політичною, ідеологічною або релігійною метою.

Подібного трактування притримуються і в правовому просторі України. Зокрема в Законі України «Про боротьбу з тероризмом» тероризм трактують як «суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей» [8].

Таблиця 1.

Підходи до трактування поняття «тероризм»

Головні ознаки поняття	Автори, рік														
	В. Лакер, 1987	А. Шмідт, 1992	Міністерство оборони США, 1992	Великий тлумачний словник су-часної української мови, 2001	Глобалістика: енциклопедія, 2003	Д. Арас, 2003	Закон України «Про боротьбу з тероризмом», 2003	Доповідь групи високого рівня, 2004	К. Аннан, 2005	А. Канто, 2005	А. Малащенко, 2006	І. Василенко, 2007	М. Капітоненко, 2009	В. Ємельянов, 2011	В. Ткач, 2012
Нелегітимне використання сили, незаконне насильство	+		+	+		+	+			+		+		+	+
Загроза невинним людям, мирному населенню	+				+		+	+	+	+				+	+
Погроза силою													+		
Примус, залякування влади чи суспільства			+	+			+	+		+			+		
Насильницькі дії, що здійснюються організаціями або особами					+	+							+		+
Військовий злочин у мирний час		+													
Фізичне знищення								+				+			
Особливий вид війни, збройного конфлікту						+			+						+
Напрямок ідейного світогляду						+									
Діяльність спрямована на										+					

знищення і послаблення сучасної політичної системи світу															
Підвищена суспільна небезпека та публічний характер діяння															+
Шлях досягнення конкретних політичних та інших цілей, вплив на прийняття рішень				+			+	+		+				+	
Провокування міжнародних інцидентів, зміни політики держави										+					

Укладено на основі: [1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 13, 15, 16]

Головна складність у визначенні поняття «тероризму», яке можна було б використати у міжнародному праві, обумовлена неоднозначними оцінками того чи іншого акту терористичної діяльності. Адже те, що одні оцінюють як тероризм, інші – вважають боротьбою за свободу і національну незалежність.

Вчені вважають, що якщо дати точне правове означення «тероризму», то отримаємо поняття, з допомогою якого можна буде точно визначити всіх суб'єктів. Вони наголошують, що тероризм – це «політична боротьба, яка здійснюється шляхом незаконного насильства, аж до фізичного знищення» [4, с. 221]. Якщо експерти ООН схвалять це визначення, то терористами стануть не тільки Бен Ладен, але й усі ті, хто його знищив з допомогою використання насильства.

Як зазначають експерти ООН, відсутність загальноприйнятого означення тероризму стримує розробку ефективної антитерористичної стратегії. Пошуки такого узгодженого визначення «тероризму» наштовхуються на дві проблеми. Перша проблема полягає в тому, що визначення має включати використання державами збройних сил проти мирного населення. Друга – визначення тероризму не має применшувати право на опір народів, які перебувають під окупацією. На думку експертів ООН, у визначенні «тероризму» має бути зазначено, що використання сили державою проти мирних жителів є військовий злочин. Такі тривалі пошуки означення «тероризму» ускладнюють не тільки удосконалення його правової бази, але розробку й реалізацію ефективних заходів у боротьбі з

тероризмом. Однак, незважаючи на різноманітність означень «тероризму», усі вони мають одну спільну ознаку – негативне відношення до даного явища.

Вчені вважають, що терористична діяльність сформувалася одночасно з появою держави, як інструмент революційної і національної боротьби, для досягнення внутрішньополітичних цілей. Якщо для першої половини ХХ ст. характерним був державний тероризм, то після Другої світової війни домінує лівий політичний тероризм, особливо в країнах Латинської Америки, а наприкінці ХХ ст. на його місце приходять релігійний та етнічний тероризм. У 1980-х рр. у пострадянських країнах набуває значного поширення економічний тероризм, який проявляється у регулярному використанні сили в економічній сфері. В останні роки отримує поширення інформаційний тероризм.

Упродовж тривалого часу прояви тероризму мали фрагментований характер і не представляли небезпеки для людства. За рамки національних кордонів його вивела палестинська терористична група «Національний фронт визволення Палестини». Спочатку палестинський тероризм залишався у межах Близького Сходу і мав винятково регіональний характер. Але з 1970-х рр. терористична діяльність активізується у країнах Західної Європи, а у 1980-х рр. стає елементом боротьби країн, що розвиваються з розвиненими країнами і, таким чином, набуває міжнародного характеру. З цього часу, починає використовуватися термін «міжнародний тероризм» як «військово-політична категорія, особливий вид війни, компонент політичної культури і напрям ідейного світогляду, який включає силові та інші мотивовані дії, які представляють загрозу з боку організованих структур, які діють поза державою» [1, с. 10]. До кінця ХХ ст. міжнародний тероризм перетворився в одну з найгостріших глобальних проблем людства.

На початку ХХ ст., коли у США 11 вересня 2001 р. відбувся наймасштабніший терористичний акт за усю історію людства з'явився термін «транснаціональний тероризм». Більшість вчених вживають терміни «міжнародний тероризм» і «транснаціональний тероризм» як синоніми. Деякі вчені розмежовують ці поняття і дають означення «міжнародного тероризму» як «форми злочинної діяльності, яка виходить за межі однієї країни, здійснюється групою людей, представників різних країн, які ставлять перед собою завдання, що прямо або опосередковано спрямовані проти життя людей, державних лідерів або влади» [5, с. 578], а «транснаціонального тероризму» як «терористичної діяльності, спрямованої на знищення і послаблення сучасної політичної системи світу» [11, с. 11].

Інші вчені вживають термін «новий тероризм», який, як вони вважають відрізняється від попередніх особливостями організації оскільки побудований за принципом «мережевої війни», розробленої наприкінці ХХ ст. США [6, с. 117]. Такий тероризм, який виходить за локальні рамки, визнаний нині головною небезпекою що загрожує людству в ХХІ ст.

У науковій літературі щодо причин транснаціональної терористичної діяльності виокремлюють три підходи [12, с. 36].

Представники першого, так званого цивілізаційного підходу, причину активізації терористичної діяльності вбачають в існуванні фундаментальних протиріч між західним та ісламським світами. Він ґрунтується на концепції С. Гантінгтона про можливість міжцивілізаційного конфлікту. Її головна ідея – культурна та ідеологічна несумісність між ісламською та християнською цивілізаціями, яка після закінчення «холодної війни» призведе до їхнього протистояння.

Автори другого підходу вважають, що активізація терористичної діяльності є реакцією на світові процеси вестернізації ісламського світу, яка передбачає поширення сучасних політичних, економічних і соціальних західних цінностей (капіталізму, раціоналізму, індустріалізації, мови, культури тощо), у першу чергу, американських. Однак загострення протиріччя відбувається не на конфесійній основі, а як реакція вестернізації мусульманського світу: мусульманський світ все більш налаштований на реалізацію власного глобального проекту, альтернативного західному – створення ісламського халіфату за допомогою терористичних методів [13, с. 78].

Третій підхід умовно можна назвати соціально-економічним. Його прихильники вважають, що причина активізації терористичної діяльності полягає у зростанні соціально-економічного розриву між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються. У мусульманських країнах більшість населення є бідним. Саме тут з'явилися і активізувалися сили, які сприймають сучасну світобудову як соціально несправедливу. Терористична діяльність спрямована проти Заходу є формою протесту проти несправедливої глобалізації, яка поглиблює соціально-економічну диференціацію між країнами.

На думку вчених, проблематика бідності і відсталості не займає в ідеології тероризму центрального місця, а самі терористи не є вихідцями з бідних країн. Відомий американський політолог З. Бжезінський вважає, що транснаціональний тероризм є викликом однополярній будові світу при глобальному лідерстві США [2, с. 52].

Особливість транснаціонального тероризму полягає у його адаптації до реалей сучасності й поширенні по усьому світу. Наприклад, терористичні організації виникають у країнах, де їх ніколи не було. Головні суб'єкти транснаціонального тероризму – формально недержавні організації чи групи, які здійснюють свою діяльність на території декількох держав і мають розвинену інфраструктуру, включно із органами управління і таборами підготовки бойовиків. Транснаціональні терористичні організації здійснюють теракти для досягнення глобальних цілей, але, як правило, не висувають конкретних вимог. Однак, їхня діяльність загрожує міжнародній безпеці.

Особливість сучасного транснаціонального тероризму є в тому, що за рівнем використання переваг глобалізації, він випереджує міжнародні

організації, які діють у сфері безпеки. Так, останнім часом, терористи з метою координації діяльності все частіше використовують Internet. Тут можна віднайти не тільки сайти, які подають детальні інструкції з виготовлення бомб та інших вибухових засобів, але й розміщують рекомендації щодо заходів вдосконалення терактів, ідеологічно обґрунтовують різні види терористичної діяльності (табл. 2).

Таблиця 2

Найактивніші терористичні організації світу

<i>Назва організації</i>	<i>Рік заснування</i>	<i>Регіон діяльності</i>	<i>Головна мета</i>
Батьківщина басків та свобода (ЕТА)	1959	Іспанія, Франція	Боротьба за створення Країни басків, нині це - територія Іспанії та Франції
Революційні збройні сили Колумбії	1964	Колумбія	Боротьба за побудову ладу з пануванням соціальної справедливості, проти імперіалістів, багатіїв і транснаціональних корпорацій
Тигри звільнення Таміл-Ілама	1976	Шрі-Ланка	Боротьба за незалежність самопроголошеної тамільської держави
Конгрес свободи й демократії Курдистану	1978	Туреччина, Іран, Сирія	Боротьба за створення держави Курдистан на землях, де мешкають етнічні курди, - біля кордонів Туреччини, Ірану, Сирії, Іраку
Господня армія опору	1986	Уганда	Боротьба за встановлення на території Уганди теократії, яка б керувалася десятьма заповідями
ХАМАС	1987	Палестина, Ізраїль	Знищити Ізраїль та сіоністів, збудувати на території Палестини ісламську державу
Аль-Каїда	кінець 1980-х років	Ірак, Пакистан, Афганістан, Алжир, Ємен, Саудівська Аравія, Узбекистан, Сомалі, Малайзія	Створення Великого ісламського халіфату
Армія Бога	1990	Афганістан, Пакистан	Встановлення ісламської держави на території від Ірану до Шрі-Ланки, об'єднання усіх мусульман регіону для священного джихаду, відділення штату Кашмір від Індії
Фронт визволення Землі	1992	Європа, Північна Америка	Боротьба з експлуатацією та знищенням природи
Аль-Шабаб	2006	Сомалі	Мир і шаріат, але спершу – джихад, священна боротьба проти ворогів ісламу

Укладено на основі: [9, 16].

На сьогодні осередком терористичної діяльності стає Африка та Південна Азія. У цих регіонах за 2005-2010 рр. кількість убивств у

результаті здійснення терористичних актів зростає вдвічі, а кількість поранених у сім та два рази (табл. 3). Лідирує Африка також за кількістю захоплених заручників та наростанням тенденцій здійснення терористичних атак. Натомість за останні п'ять років кількість захоплених заручників у Південній Азії скоротилася у більше як 16 разів. Найнижчі тенденції розвитку терористичної діяльності традиційно прослідковуються у Західній півкулі.

Таблиця 3.

Терористична діяльність у світі

Регіон	Вбито, осіб		Поранено, осіб		Захоплено заручників, осіб		Здійснено терористичних атак, одиниць	
	2005 р.	2010 р.	2005 р.	2010 р.	2005 р.	2010 р.	2005 р.	2010 р.
Африка	879	2137	666	4539	232	2651	256	879
Східна Азія та Тихоокеанія	758	493	1745	1328	62	246	1005	728
Євразія	373	355	1898	1187	35	9	780	704
Близький Схід	8708	3750	13534	12781	478	1206	4222	3416
Південна Азія	3046	6172	5971	10350	33496	1748	4022	5537
Західна Півкуля (Північна Америка (США та Канада), Латинська Америка та Карибські країни [16])	854	279	947	480	535	190	868	340

Укладено на основі: [16].

За видами здійснення терористичних атак у світі переважає збройний напад (41,6% усіх терористичних атак у 2010 р.) та підрив (36,8%) (рис. 1). На ці ж види припадає і найбільша кількість смертей за видами терористичних атак [16].

Серед жертв терористичних атак переважає цивільне населення (55,5% від усіх жертв у 2010 р.), поліцейські (15,8%) та військові (10,5%). Більшість померлих від тероризму стали жертвами ісламських екстремістів (суніти) (68,9% померлих) та представників світського й політичного анархізму (16,0%) [16]. З-поміж країн здійснення терористичних атак стабільно високі показники фіксуються в Іраку (25,5% усіх терористичних атак у 2010 р.), Афганістані (24,3%), Пакистані (16,3%), Сомалі (10,2%). Поодинокі терористичні акти в 2010 р. фіксувалися в Уганді, Нігерії, Філіппінах, Судані [16].

Географія та туризм

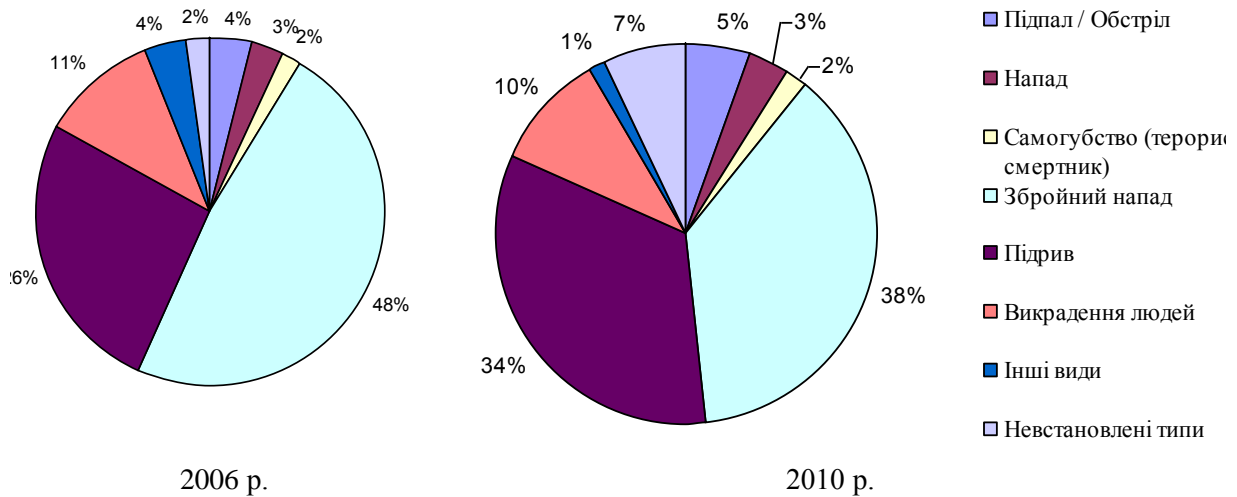

Рис. 1. Види терористичних атак

У науковій літературі серед вчених та експертів розгорнулася дискусія з приводу того, як попередити тероризм та ефективно з ним боротися, які необхідно прийняти законодавчі заходи і як повинна поводитися держава у випадку терактів. Так, одні з них вважають, що завдання світового співтовариства у боротьбі з тероризмом полягає у тому, щоб вести пошуки і залучати до відповідальності членів терористичних організацій, причетних до здійснення терактів. Другі вважають, що єдиний дієвий засіб у боротьбі з тероризмом – його повне фізичне знищення. Треті зазначають, що так як тероризм є феноменом політичної сфери, тому необхідно розв’язати політичні проблеми, які призвели до його появи.

Нерозв’язаним залишається питання поведінки держави під час проведення терактів. Є держави, які вступають у переговори з терористами. Інші – такий підхід відкидають, бо вважають, що переговори тільки підвищують кількість майбутніх терактів. Такої позиції дотримується, наприклад, Ізраїль. На законодавчому рівні у багатьох країнах ця проблема ще далека від завершення. Однак є країни, де уже прийняті спеціальні закони (США, Росія, Німеччина, Україна та інші), в інших – положення про боротьбу з тероризмом включені в інші закони.

ООН прийняла 12 міжнародних антитерористичних конвенцій, які заклали важливі нормативні основи. З початку 1990-х рр. Рада Безпеки ООН намагається послабити державну підтримку тероризму і зміцнити державний опір тероризму. З 1992 р. уже використовує санкції проти фізичних осіб і держав, які підтримують терористів. З 2001 р. ООН намагається створити більш ефективні інститути по боротьбі з тероризмом. Зокрема, прийнята резолюція, яка встановлює для усіх країн обов’язки у боротьбі з тероризмом, а також створено контртерористичний центр для надання військової допомоги державам у боротьбі з тероризмом.

На думку експертів, для боротьби з транснаціональним тероризмом необхідно розробити ефективну стратегію. У доповіді Групи високого рівня по загрозам, викликам і змінам зазначається, що нинішня «війна з

тероризмом» у деяких випадках підриває ті самі цінності, по яких наносять удар терористи і права людини, верховенство правління. Підходи до вирішення проблеми тероризму, які зосереджені в основному на військових і розвідувальних заходах, можуть призвести до відчуження великої групи населення і таким чином послабити потенціал колективних дій проти тероризму [3, с. 57].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Сучасна антитерористична стратегія побудована переважно на попередженні використання і знищенні тероризму як такого, у той час як вирішенню політичних проблем, які є основою сучасної терористичної діяльності, приділяється незначна увага. Система антитерористичних заходів, на думку більшості вчених має бути спрямована на модернізацію політичної системи світу, на її адаптацію до реалей сучасності, щоб усі країни відчували себе включеними у світові процеси. Процеси глобалізації, та її наслідки формують у світі нову полярність: на одному полюсі концентрується співробітництво демократичних сил у боротьбі з тероризмом, а на другому – прихильники насильства. Світове співтовариство має вжити заходи, які б відкрили політичні і соціальні перспективи для потенційно готового до насильства населення світу, яке не змогло скористатися перевагами глобалізації.

Використані джерела:

1. Арас Д. М. Четвертая мировая война / Д. М. Арас. — М. : АСТ, 2003. — 702 с.
2. Бжезінський З. Вибір: світове панування чи світове лідерство / З. Бжезінський [пер. з англ.]. — К. : Вид-во «Києво-Могилянська академія», 2006. — 203 с.
3. Более безопасный мир и наша общая ответственность: Доклад Группы высокого уровня по угрозам, вызовам и переменам [Электронный ресурс]. — Режим доступа : www.un.org/secureworld
4. Василенко И. А. Геополитика современного мира / И. А. Василенко. — М. : Гардарики, 2007. — 317 с.
5. Глобалистика : [энциклопедия] / [глав. ред. И. И. Мазур, А. Н. Чумаков]. — М. : ОАО Изд-во «Радуга», 2003. — 1328 с.
6. Добаев И. Новый терроризм: глобализация и социально-экономическое расслоение // И. Добаев, А. Добаев // МЭ и МО. — 2009. — № 5.
7. Смелянов В. П. Антитерористичне законодавство України: стан та шляхи вдосконалення / В. П. Смелянов [Електронний ресурс]. — Режим доступа : www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vkhnivs/2011_53/53/18.pdf
8. Закон України «Про боротьбу з тероризмом» [Електронний ресурс]. — Режим доступа : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/638-15>
9. Зарубежные террористические организации : [алфавитный указатель] [Електронний ресурс]. — Режим доступа : http://vimpel-v.com/terrorism/terror_org.shtml
10. Ліпкан В. А. Борьба з тероризмом / В. А. Ліпкан, Д. Й. Никифорчук, М. М. Руденко. — К. : Знання, 2002. — 254 с.
11. Малашенко А. Исламская альтернатива и исламский проект / А. Малашенко. — М. : Весь мир, 2006. — 224 с.
12. Мирский Т. М. О международном терроризме / Т. М. Мирский // МЭ и МО. — 2002. — №3.
13. Мирский Т. М. Политический ислам и западные общества / Т. М. Мирский // Международная жизнь. — 2002. — №3.
14. Терроризм в XXI веке / [за ред. М. П. Требина]. — Минск : Харвест, 2003. — 816 с.
15. Ткач В. Ф. Антитерористична політика: світовий і національний контексти (на прикладі Центральної Азії, Росії та України) : [автореферат на здобуття ступ. канд. політ. наук] / В. Ф. Ткач. — К., 2012. — 20 с.

16. National Counterterrorism Center : Report on Terrorism, 2010 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.nctc.gov/witsbanner/docs/2010_report_on_terrorism.pdf